

ROSMARIN

ROSMARINUS OFFICINALIS (LABIATAE)

Den indtil to meter høje, stedsegrønne, aromatisk duftende busk er vildtvoksende i Middelhavsområdet og blev fra gl. tid dyrket som prydblade, krydderi- og lægeplante i det øvrige Europa. Navnet kommer måske af græsk *rhops* 'busk' og *myrinos* 'balsamisk', idet planten blev anvendt til vellugtende salver.

I følge assyriske kileskrifttekster lagde man rosmarin på kløe i hovedet og tog et udtræk i vand mod mavelidelse.¹ Dioskurides (1. årh. e.Kr.) skriver, at den har varmende kraft og indgår i styrkende salver til kropsovelser. Plinius (d. 79 e.Kr.): bladene hjælper for gulsot og svækket syn, roden er sårhelende. Den samtidige græske læge Archigenes gav et afkog i olivenolie for stivkrampe og tilberedte af frøene en salve mod lammelse.²

I et helsedigt (på latin) fra Salerno-skolen o. 1100 hedder det:³

Rosmarin gør maven stærk og gi'r lise for tændernes værk.

Dens saft gi'r lemmerne kraft. Taget som drik gør den munter og stærk.

Indtil midten af 1300-tallet synes rosmarin at have haft mindre medicinsk end kultisk anvendelse; den stærktlugtende plante skulle fordrive onde magter. Om rosmarin har et

dansk håndskrift fra begyndelsen af 1400-tallet kun, at den indgår i et lægemiddel for udfaldet endetarm.⁴ Men o. 1450 lovpriser den i det oldengelske Loscombe-manuskript *Urternes dyder*.⁵

Der er en urt kaldt rosmarin,
dens dyder er gode og fine,
jeg kan ikke opregne dem alle.

Gart der Gesundheit (Sundhedens Have, Mainz 1485) tilskriver planten en lang række lægende egenskaber.

Drøgen omtales udførligt af 1500-tallets urtebogsskribenter, der har lånt det meste af stoffet fra antikens litteratur – og flittigt kopierer hinanden.

Christiern Pedersens lægebog 1533: et vinaf-kog drikkes for hovedpine og snue, et vand- eller øldekøkt af rosmarin og rude mod epilepsi; de tørrede blade indtages med drik for mavesmerter; koges i vin med bertram og ingefær til gurgling af nedfaldet drøbel; bader kvinden sine kønsdele med rosmarin-te hjælper det mod barnløshed, et vinafkog tages for hævelser i brystet; nedfaldet endetarm bades med et olieafkog af bladene; de knuste blade stiller blødning fra anus, på hæmorroider lægges knuste rosmarinblade.

Henrik Smids urtebog 1546: et afkog i vin af blomsterne uddriver kvindens hvide udflåd

og læger andre af hendes sygdomme, hjælper for gulsot og åndenød. Rosmarin stimulerer fordøjelsen og kan tages som modgift. Den stiller tarmvrid, rensr blodet og er sveddrivende. Planten anvendes til rensende ansigtsbade, den klarer synet ved at fjerne øjnernes hinde. Rosmarinvand eller planten kogt med polejmynte rensr og læger ondartede sår, kræft, fistler, lupus etc. Rosmarin syltet med sukker styrker hjernen og hjertet, fordriver hikke og gulsot, fremmer fordøjelsen, stiller tarmsmerter og rensr blodet.

De tre "store" tyske urtebogforfattere Brunfels (1532), Bock (1539) og Fuchs (1543) bringer ligeledes meget lange omtaler af rosmarin. Om rosmarin-vin hedder det i en tysk urtebog 1582,⁶ at den *fremmer fordøjelsen, vækker lyst til mad, styrker hjertet, hjernen og nerverne, giver ansigtet en smuk hudfarve*, o.s.v.

Simon Paulli, *Flora danica* 1648: *denne urt kan ingen noksom berømme og rose*, thi den hører til de allerbedste for hovedets svagheder og er overmåde god mod apopleksi, epilepsi, katar, svage øjne, svimmelhed, tandpine, smerter i hele kroppen, lungebetændelse, åndenød, gulsot, tarmluft, diarré, blæresten, kvinders udflåd og mænds natlige pollutioner. Ufrugtbare kvinder skal drikke et afkog af rosmarin og hjertensfryd, det stiller deres hvide udflåd.

En anonym forfatters *Rosmarin-Büchlein* 1675 (76 sider i kvartformat) citerer 1500- og 1600-tallets lægeudsagn om rosmarin og anfører over to hundrede medicinske anvendelsesmuligheder.

FOLKEMEDICINEN

Størsteparten af den ældre skolemedicins og urtebøgernes applikationer gentages i nyere folkemedicin.

Åndedrætsorganerne: et afkog af plantens blade og/eller blomster mod forkølelse og hoste (Norge, Slovakiet, Algeriet, USA),⁷ smerter i halsen (Tyskland).⁸ Hos ruthenerne i Galicien og Bukovina blev et udtræk af rosmarin og tre andre planter taget for lungesygdomme,⁹ i Peru for lungebetændelse de pulveriserede blade, harpiks og pisket æg.¹⁰ Mod svindsot og tæring (der menes oftest lunge-tb.) drak man i Østrig et brændevinsudtræk,¹¹ hos slovenerne et afkog.¹² Teen eller et vinafkog skal iflg. et par danske kildeskrifter hjælpe for kighoste. Mod astma tages i Argentina et dekokt af rosmarin og spåner af stammen af *Choricia speciosa*.¹³

Urinvejene: et dekokt er urindrivende (Tyskland, Czekkoslovakiet, Nordafrika, Bolivia, Peru, Columbia),¹⁴ en af bladene destilleret olie modvirker vattersot (Danmark, Tyskland),¹⁵ for sygdommen drikkes rosmarinte i Schweiz og Algeriet,¹⁶ i Peru et vinudtræk. Rosmarinolie indgik i et dansk lægemiddel for stensmerter.¹⁷

Maven: et snapsudtræk for mave- og tarmlidelser (Rusland),¹⁸ et dekokt drikkes som mavestyrkende og for tarmluft (Tyskland),¹⁹ i Italien for mavesmerter,²⁰ mod dårlig fordøjelse, forstoppelse (Tyskland, Dalmatien, Meksiko),²¹ kolik (Tyskland, Østrig, Venezuela),²² i Tyskland for mavekatar,²³ Algeriet for "kold mave",²⁴ det rensr maven for slim (Schweiz),²⁵ virker afførende og blodrensende.²⁶ Et hvidvinsudtræk blev i Schweiz drukket mod svag mave og opkastning,²⁷ et vinafkog på Balkan mod appetitmangel.²⁸

Gynækologisk: et afkog eller en tinktur af bladene er i mange lande et lægemiddel for unge pigers underlivssygdomme og navnlig brugt som mensesdrivende,²⁹ i Columbia et dekokt af rosmarin og dild mod menstrualkolik,³⁰ i Algeriet tages rosmarin-te mod for kraftig menstruation,³¹ i Argentina for smerter under menses.³²

Hvidt udflåd (fluor albus, leukorroë): rosmarin-afkog (Bayern, slovenere),³³ dekokt af rosmarin og hjertensfryd,³⁴ teen drikkes eller planten spises som salat for livmoder-sygdomme,³⁵ teen bruges i Meksiko til desin-ficerende udskylning af vagina,³⁶ i Columbia et dekokt af rosmarin med *Cedrula* sp. og *Psidium*.

Professor Fr. Hoffmann (d. 1742) anbefalede te af rosmarin mod sterilitet,³⁷ for samme drikker slovenske kvinder bl.a. rosmarinte.³⁸ Men hos Opatá-indianerne i Ml.Amerika er et afkog af rosmarin og "ocean artemisia" et kontræceptivum,³⁹ og i Tyskland og Østrig blev rosmarin hyppigt forsøgt brugt som ille-galt abortivum.⁴⁰ Et dekokt med lavendel og safran blev givet barselkvinder for at lette en svær nedkomst.⁴¹

Mænds genitalia: et infus af rosmarin dri-kes for gonorrhé (Algeriet) og anvendes i Italien til badning af kønsdelene mod impotens;⁴² et afkog i vin anbringes som varmt omslag på hævede testikler (Callawayá-indianerne i Boli-via),⁴³ hos Maya indianerne indgår planten i et remedium for sygdomme i testiklerne; i Peru bruges den mod syfilis.⁴⁴

Nervesystemet: ølafkog af rosmarin, sevenbom og salvie holdes i munden for at stille tandpine, eller mundhulen skylles med et dekokt af rosmarin og selleriblade (Dan-mark),⁴⁵ i Friesland brugte man dertil asken af den brændte plante.⁴⁶ Dens saft hældes i smertende øre (Bolivia). For hovedpine dri-kes te af rosmarin (Alperne)⁴⁷ eller et dekokt af rosmarin og lavendel (Columbia).⁴⁸ Plantens friske knopper spises i Peru mod migræne. Et vinudtræk beroliger nerverne og hjertet (zigøj-nerne),⁴⁹ rosmarin-te tages mod nervøsitet,⁵⁰ rosmarinolie mod kvalme og hovedpine (Dan-mark),⁵¹ et afkog for epilepsi (Tyskland).⁵²

Urtebøgenes stadig gentagne påstand, at drogen styrker hjernen og hukommelsen, går igen i folkemedicinen. Man skulle i Tyskland gnide hovedet med rosmarinvand eller -olie,⁵³

i Bolivia spises på fastende hjerte blomsterne med sukker og brød.

Et udtræk af planten i vand eller vin er et husråd for hjertelidelser,⁵⁴ på Mauritius tages den for hjertebanken.⁵⁵ Et vand- eller spiri-tusudtræk af bladene blev, især af ældre folk, brugt til indgnidning af svage, "mørke", smertende øjne (Danmark, Tyskland, Østrig, Schweiz),⁵⁶ på Filippinerne bades øjenkatar med et infus.⁵⁷ – Rosmarin *gør hjertet glad, fordriver melankoli og skærper synet i den grad, at man kan se ferne ting så tydeligt som en ørn* (1700-tallet).⁵⁸

Gigt, rheumatisme: flere steder bruges en tinktur af bladene til salver og indgnid-ning for gigt, rheuma og nervebetændelse,⁵⁹ i Alperne blandet med hundefedt.⁶⁰ Rosmari-nolie anvendes i Tyskland til "nervestyrkende" massage for rheuma og af svaglemmede børn; olien er bestanddel af et populært sæbelini-ment for rheuma, kvæstelser, stød etc., i det nordlige Venezuela drikkes rosmarin-te mod rheumatisme.⁶¹ Drogen indgik i den kloge kone Karen Hjulbys rec. for ischias, – Et eddi-keafkog af roden tjente til badning af podagra og hævede fødder, et vinafkog kunne lægges på koldbrand (Danmark). Rosmarin opblødt i alkohol bruges i Chile som smertestillende omslag på nakken og ørerne, kolde fødder, smertende ben og rheumatisme.⁶²

Kontusioner, inflammationer: af rosmarin- og krusemynteolie, harpiks m.m. fik man en sårlægende balsam (Danmark).⁶³ I tysk fol-kemedicin bruges rosmarinolie til omslag på vanskeligt helende sår og på ekzemer,⁶⁴ blan-det med kamille og harpiks lagt på rifter.⁶⁵ Sår bades i Spanien med et dekokt af blomsterne,⁶⁶ de pålægges de pulveriserede blade og et vinud-træk (Peru).⁶⁷ Bolivias Callawayá-indianere bader kræftsår med et infus af planten og læg-ger den knust med persille som blødgørende kompres på kirtelsvulst, Maya-indianerne bruger planten knust med blade af en art Psi-dium og kogt med alun til mundskylning for

sår på tungen.⁶⁸ Saften gnides i bid af giftigt insekt (Italien). Et spiritusudtræk drikkes for indre kvæstelser (Ungarn),⁶⁹ et infus inddrypes for bihulebetændelse (Panama).⁷⁰ Bylder behandles med rosmarinolie (Tyskland), de bades med et dekokt (Texas).⁷¹ Et brændevinudtræk er i Norge taget for hjernebetændelse.⁷²

Rosmarin-teen blev regnet for blodrensende (sml. ovenfor), drogen indgik i et vinudtræk til unge piger med blegstog (Steiermark, slovener),⁷³ et dekokt af bladene og *Lithospermum fruticosum* giver en blodrensende drik (Spanien),⁷⁴ rosmarinolie fortynder blodet.

Infektionssygdomme: Te af rosmarin regnes i Tyskland-Østrig for sveddrivende og feberstillende,⁷⁵ den drikkes i Azerbaidshan mod angina,⁷⁶ for malaria hos ruthenerne i Galicien og Bukovina,⁷⁷ i Peru et vinudtræk. Laust Glavind i Holstebro gav olie af rosmarin og pebermynte mod malaria, "koldfeber".⁷⁸ Rosmarin bruges af zigøjnerne til et afkog mod høfeber,⁷⁹ dekokt gives børn med skarlagensfeber (Italien),⁸⁰ mod influenza (Columbia). Planten kogt med *Sanvitalia procumbens* og sukker er hos Maya-indianerne et lægemiddel for dysenteri.⁸¹

Te af rosmarin skal virke galdedrivende (Czekkoslovakiet, Meksiko)⁸² og rosmarinolie hjælpe mod for megen galde (Danmark). Et udtræk gives i Spanien for leversygdomme,⁸³ te af blade og blomster er drukket for gulsot.⁸⁴

Udslæt bades i Tyskland med afkog af rosmarin, med rosmarin kogt sammen med skorstenssod (North Carolina)⁸⁵ kløe indgnides med en tinktur af bladene (Pfalz),⁸⁶ i Bolivia duppes vorter med et dekokt. Et infus af rosmarin og salve til badning af svampesygdom (nordøstl. Italien).⁸⁷

Rosmarin blev i Franken anvendt mod apopleksi (*trækker blodet fra hovedet*), i Østrig var blomsterne bestanddel af et infus mod slagtilfælde,⁸⁸ et brændevinudtræk af blomsterne tages for samme sygdom (Rheinl.).⁸⁹

Et udtræk bruges i tysk og peruansk folke medicin mod krampe, afkog af rosmarin og lavendel med anislikør mod stivkrampe (Columbia). Dekokt af bladene eller planten spist skulle modvirke lammelser; drogen anvendes i Ægypten mod lammelser og epilepsi.⁹⁰

Rosmarinvand drikkes som modgift, det *fordriver giften og styrker hjertet*; rosmarin indgår med fire andre planter og sod i et brændevinudtræk taget som modgift (Tyskland); sml. ovenfor.

En tinktur (alkoholisk udtræk) indgnedet styrker hovedbunden (Tyrol);⁹¹ tinkturen, rosmarinolie eller -te blev brugt til badning og indgnidning for at stimulere hårvæksten,⁹² rosmarin indgår i shampoos som skal kunne modvirke grånende hår.⁹³ For skæl i håret: rosmarintinktur (Peru), et dekokt (zigøjner), te af lige dele rosmarin og nælde tilsat bor og garvesyre (Danmark).⁹⁴

Rosmarinolie var bestanddel af midler mod seneforstrækning, hævelser, frost, tung-hørighed;⁹⁵ et udtræk hældt i spiritus blev regnet for et sikkert middel mod drikfældighed (Wales).⁹⁶ For trøske eller skørbug skylles munden med rosmarinte (Rheinl.). Et udtræk blev i Dalmatien givet som klyster mod indvoldsorm.⁹⁷

Planten anses i Peru for at være et universalmiddel; rosmarinolie indgik i den "Rigabalsam", søfolk brugte mod alle sygdomme.⁹⁸

INDHOLDSSTOFFER

I blade og blomster henholdsvis 1–2 pct. og indtil 1,5 pct. æterisk olie med stærk kamferagtig lugt og krydret-bitter smag. Olien indeholder α -piner, indtil 18 pct. borneol og 4–5 pct. kamfer, endvidere cineol, ursolsyre, limoner, fellandren og bornylacetat, alkaloidet rosmarinin, bladene indtil 8 pct. garvestof, amyrrin,

betulin, myrcin, bitterstoffet pikrosalvin og østrogen virksomme substanser.⁹⁹

T E R A P I

Drogen virker mildt stimulerende på blodkar og kredsløb, primært centrene for blodkarrenes regulation, hvilket motiverer anvendelsen mod for lavt blodtryk, hjerte- og kredsløbsforstyrrelser, især hos ældre med senilt hjerte.¹⁰⁰ Rosmarin øger tydeligt de små bækkenorganers gennemblødning og fremmer således menstruationen.¹⁰¹ Gynækologisk anvendes drogen mod mensesforstyrrelser (menorré, amenorrhoe, dysmenorrhoe) og nervøsitet i klimakteriet; som tonikum for mave-tarmkanalen forøger den udskillelsen af mavesaft, virker galde- og urindrivende. Rosmarinolie indgår i salver til kvæstelser og forstuvninger, tjener som smertestillende indgnidning for gigt, muskel- og ledreumatisme samt nervebetændelse. Rosmarinsalve blev brugt til forbindelse af skudsår og bylder; en blanding af olien med fedt, talg, muskatblomme og enebærolie giver den officinelle *gule nervesalve*.¹⁰²

Kneipp anbefalede rosmarin-te som sved- og urindrivende, mod mave- og leversygdomme, vattersot, til at stimulere hjertet og menstruationen. Homøopatien tilbereder af de tørrede blade en tinktur, der oftest gives for mensesforstyrrelser og håraffald, mod hovedpine og hukommelsessvækkelse.

R E F E R E N C E R

1 407 80.

2 133 2, 184.

- 3 333 46f.
 4 4 80.
 5 463 19.
 6 443 228f.
 7 334 81; 176 76; 432 28, 1973, 120; 151 152; 377 12, 1948, 139.
 8 284 2, 84, 89.
 9 434 11, 1861, 152.
 10 376 295.
 11 41 12, 1862, 146.
 12 269 99, 124, 137.
 13 76 96.
 14 182 115; 360 207f.; 384 110; 135 65; 311 313-15; 306 16, 1961, 727; 105 221.
 15 55 1951; 257 175.
 16 97 16, 1904, 174; 176 88.
 17 220 6.1, 91.
 18 462 73, 1911, 164.
 19 257 175.
 20 432 16, 1961, 157 (Liguria).
 21 259 105; 189 2, 670; 255 281.
 22 58 180f.; 163 60; 212 72; 266 98, 1868, 53.
 23 360 207ff.; 164 78.
 24 176 70, 83.
 25 97 16, 1904, 174.
 26 189 1, 364.
 27 197 1908-09, 98f.
 28 448 2, 1894, 446.
 29 65 36 (1773); 229 149 (1869); 212 72; 9 275; 467 234; 94 50 (Ægypten); 299 192 (Filipp.).
 30 406 16, 1961, 720, 722.
 31 98, 1973, 354 (Kickapoo-ind.).
 32 76 96.
 33 229 149; 269 303.
 34 221 143.
 35 305 1838, 150.
 36 255 281.
 37 217 111.
 38 269 307.

- 39 190 165.
 40 240 18f.; 125 48; 351 108, sml. 222; 66 60.
 41 277 109; 221 221.
 42 257 276.
 43 311 313-15.
 44 105 221.
 45 221 313; 45 87.
 46 91 45.
 47 212 72.
 48 336 6, 1957, 23of.
 49 84 153.
 50 387 216.
 51 102 7, 12f., 34, 41f.
 52 360 207f.
 53 443 229; 229 225; 152 74f.
 54 55 1958; 443 229; 139 36; 164 78; 376 295; 105 221 (Peru).
 55 207 2, 1980, 272.
 56 221 215; 216 62f.; 58 173; 125 92, 94; 227 211, 134; 97 174.
 57 299 192.
 58 419 3.
 59 221 231; 380 110; 443 228; 3 249 (Columbia).
 60 212 17.
 61 321 13, 1975, 98.
 62 98 37, 1983, 221f.
 63 221 289f.
 64 134 304; 105 221.
 65 58 175, 185f. (Franken).
 66 322 652.
 67 376 295.
 68 346 132, 17of.
 69 139 46 (Zips).
 70 321 17, 1979, 124.
 71 11 9.
 72 334 81.
 73 125 126, 143; 269 49.
 74 322 652 (prov. Valencia).
 75 223 1, 306; 259 105; 387 216.
 76 310 20, 1971, 379.
 77 434 11, 1861, 152.
 78 156 1, 98.
 79 299a 99, 105f.
 80 19 4, 1875, 413 (Carpento d'Acqui).
 81 346 61, 178.
 82 380 110 (Czeck.); 255 281 (Meksiko).
 83 337 3, 1947, 44 (Orense).
 84 305 1838, 150.
 85 151 253.
 86 443 228f.
 87 105 41.
 88 125 89 (Steiermark).
 89 284 2, 84, 89.
 90 94 50.
 91 259 105.
 92 223 1, 306; 360 207f.; 266 98, 1968, 53; 255 281; 243 661.
 93 313 81.
 94 *Skive Folkebl.*, 1/3 1952.
 95 156 2, 128; 221 289f.
 96 420 90; 425 18, 1980, 59.
 97 189 2, 670.
 98 328 103.
 99 134 304 (m. litt.henvisn.); 274 5, 103 (litt.henvisn.).
 100 433 38f., 67, 89f.
 101 112 183 (1947).
 102 223 1, 306; 274 5, 103; 380 100; 450 36f.; 134 304; 360 207f.; 257 175.